

Qualitative Meta-analysis of Scientific Researches Concerning the Issue of Governance in Iran

Jalil Salimi¹, Reza Maknoon²

Abstract: Lack of aboriginal governance model, which is appropriate to national, cultural and ideological circumstances of Iran, is one of the most important problems in the development process of Iran. This paper used Meta-Analysis Method (MAM) to combine the findings of other researches and tries to take a step forward in developing the Iranian Governance model. In this study, 68 articles and reports about governance issues published in the period from 2003 to 2015 have been studied. These articles have been obtained from the four main scientific databases in two main parts including descriptive finding and analytic qualitative finding. In the descriptive part, we used six indicators for description of the articles includes types of article, publishing period, typology, researchers' gender, geographical distribution, and research methods. Quiddity, knowing why and knowing how were the three main indicators, due to the Belicky's research, for the analytical part. The results of the meta-analysis showed that Iranian researches in the field of governance are in the scope of knowing why and their articles are more about quiddity of governance and why governance models are needed. Although there are some serious criticisms for this theory, "Good governance" is the dominant theory among Iranian researchers. Some researchers have developed "Islamic Good Governance" models but these recommendations seem too intellectual and theoretical and because of the paradoxical roots they will not be very useful.

Keywords: *Developing, Economic growth, Good governance, Governance, Meta-analyze.*

1. Ph.D. Student, Technology Foresight Group, Amirkabir University of Technology, Tehran, Iran

2. Associated Prof. in Technology Foresight Group, Amirkabir University of Technology, Tehran, Iran

Submitted: 16 / November / 2017

Accepted: 12 / March / 2018

Corresponding Author: Reza Maknoon

Email: maknoon@aut.ac.ir

Citation: Salimi, J., & Maknoon, R. (2018). Qualitative Meta-analysis of Scientific Researches Concerning the Issue of Governance in Iran. *Journal of Public Administration*, 10(1), 1-30.

فرا تحلیل کیفی پژوهش‌های علمی ناظر بر مسئله حکمرانی در ایران

جلیل سلیمی^۱، رضا مکنون^۲

چکیده: یکی از دلایل ناکامی در مسیر توسعه، نداشتن الگوی ملی و بومی برای حکمرانی متناسب با ارزش‌های اجتماعی و سازگار با شرایط فرهنگی و تاریخی ایران است. این مقاله با روش فراتحلیل به بررسی پژوهش‌های حوزه حکمرانی پرداخته و صورت‌بندی منظمی از آنها ارائه می‌دهد. ۶۸ مقاله و گزارش در زمینه حکمرانی با جست‌وجو در چهار پایگاه داده علمی کشور در بازه زمانی سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۴ و در دو بخش «یافته‌های توصیفی فراتحلیل» و «ارزیابی کیفی مقاله‌ها» بررسی شده‌اند. یافته‌های توصیفی با شش شاخص قالب مقاله‌ها شامل، بازه زمانی، سنخ‌شناسی پژوهشگران، جنسیت پژوهشگران، توزیع جغرافیایی و روش پژوهش و بخش ارزیابی کیفیت مقاله‌ها بر اساس شاخص سه‌گانه بلیکی به سه گروه چپستی، چرایی و چگونگی دسته‌بندی و تحلیل شدند. فراتحلیل مقاله‌های حکمرانی در ایران نشان می‌دهد پژوهش‌های این حوزه کمتر ناظر بر جنبه‌های عملیاتی بوده و بیشتر بر بحث‌های نظری و ارائه مفاهیم کلی تمرکز کرده‌اند. اغلب، نظریه حکمرانی خوب به‌عنوان نظریه مسلط جهانی توصیه شده است که نقدهایی بر این نظریه وارد است.

واژه‌های کلیدی: توسعه، حکمرانی خوب، حکمرانی، رشد اقتصادی، فراتحلیل.

۱. دانشجوی دکتری مهندسی آینده‌پژوهی، دانشکده مدیریت، علم و فناوری، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، تهران، ایران
۲. دانشیار گروه مهندسی آینده‌پژوهی، دانشکده مدیریت، علم و فناوری، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۸/۲۵

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۶/۱۲/۲۱

نویسنده مسئول مقاله: رضا مکنون

E-mail: maknoon@aut.ac.ir

مقدمه

از زمان شکل‌گیری نخستین تمدن‌های بشری، بشر همواره به دنبال راهی برای اداره بهتر امور جمعی بوده و با گذشت قرن‌ها، تجربه‌های مختلفی در زمینه حکومتداری کسب کرده است؛ اما آغاز پیدایش نظریه‌های علمی در این زمینه به بعد از جنگ جهانی دوم بازمی‌گردد. قرن بیست و بیست و یک در این زمینه بسیار متفاوت‌تر از سایر ادوار تاریخ بوده است. پیشرفت‌های مختلف بشری و گسترش دانش موجب شد که نظریه‌های علمی، محفلی برای نقد و بررسی شیوه‌های حکومتداری باشند. یکی از ویژگی‌های این قرون، به وجود آمدن نهادها و مؤسسه‌های بین‌المللی پس از جنگ دوم جهانی است که با به کارگیری دانشمندان در سراسر جهان، داعیه تصمیم‌گیری برای کل دنیا دارند. ویژگی دیگر اینکه کمتر کشوری در جهان کنونی می‌تواند منحصرأ و صرفاً طبق سلاطین حاکمان خود به اداره امور جامعه بپردازد (نادری، ۱۳۹۰). امروزه دنیا شکل به هم پیوسته‌ای گرفته و بسیاری از دولت‌ها به دنبال طراحی و اجرای سیاست‌هایی هستند که از طریق آنها مردم خود را به توسعه و پیشرفت هر چه بیشتر برسانند و در این راه تعامل بین‌المللی نیز داشته باشند.

طی سال‌های گذشته، تحقیقات فراوانی برای درک فرایند توسعه صورت پذیرفته و نظریه‌های گوناگونی در این زمینه بیان شده است. در حال حاضر، پارادایم حکمرانی^۱ پارادایم غالب در این حوزه است. به اعتقاد دیکست، در حالیکه در سایت اکون لیت^۲ در مقاله‌های دهه ۱۹۷۰، فقط پنج کلمه حکمرانی نمایش داده می‌شود، تکرار این واژه در پایان سال ۲۰۰۸، به ۳۳۱۷۷ بار و برای واژه «حکمرانی شرکتی» به ۹۷۱۷ مرتبه می‌رسد (دیکست، ۲۰۰۹).

ایران نیز با توجه به پیشینه تمدن چند هزار ساله، حکومت‌های متعدد و متفاوتی را پشت سر گذاشته و تجربه‌های حکمرانی ارزشمندی دارد؛ اما پارادایم‌های حکومتداری مدرن در ایران نیز، همزمان با سایر کشورهای جهان و بعد از جنگ دوم شکل گرفته است. گذشته از تفکر برنامه‌ریزی که آثار آن از سال ۱۳۱۶ به بعد در اسناد دولتی مشاهده می‌شود، نخستین برنامه کشور با هدف عمران و توسعه در سال ۱۳۲۷ تقدیم مجلس شورای ملی شد (توفیق، ۱۳۸۵) که نشان‌دهنده پذیرش پارادایم حکمرانی مدرن در آن سال‌هاست. از آن روز حدود ۶۵ سال می‌گذرد

۱. در برگردان متن‌ها به فارسی، برای اصطلاح Governance از معادل‌های مختلفی چون حکومتداری، حاکمیت، حکمرانی، نظام تدبیر و نظایر آن استفاده شده است. از بین آنها واژه «حکمرانی» یکی از چند معادلی است که در فرهنگ علوم انسانی داریوش آشوری پیشنهاد شده و مقبولیت بیشتری یافته است و در این نوشتار بیشتر از این معادل استفاده می‌شود. «نظام تدبیر» اصطلاح دیگری است که توسط بایزید مردوخ به کار گرفته شده و به نظر نویسندگان قرابت معنایی بیشتری با واژه یاد شده دارد که گاه در این مقاله، برحسب مقتضیات متن، از این واژه استفاده شده است.

2. EconLit (The American Economic Association's electronic bibliography)

و طی این سال‌ها ۱۰ برنامه عمرانی و توسعه‌ای تهیه شده است. طی این مدت سه نوع برنامه‌ریزی، یعنی برنامه عمرانی (متکی بر طرح و پروژه)؛ برنامه جامع ملی (شکل سنتی و متعارف برنامه) و برنامه ساختاری (شناخت چالش‌های اساسی فرایند توسعه و سعی در فراهم ساختن الزامات تحقق توسعه پایدار) تهیه شده (نوبخت و غلامی‌نتاج، ۱۳۹۰) که همه این برنامه‌ها متأثر از نظریه‌های قالب حکمرانی در سطح جهانی بوده‌اند.

البته ارزیابی شش دهه برنامه‌ریزی توسعه در ایران، بیشتر از هر چیز حاوی این پیام است که حجم عظیم منابع انسانی، مالی و طبیعی مصرف شده، با دستاوردها تناسبی نداشته است و با وجود پیشرفت‌های مهمی که در برخورداری از مواهب توسعه نسبت به گذشته پدید آمده، شکاف و فاصله تاریخی ایران با کشورهای پیشرفته و حتی اهداف و آرمان‌های ملی چندان کاهش نیافته است (خاندوزی، ۱۳۸۹).

آسیب‌شناسی برنامه‌های توسعه در ایران گواه این امر است که یکی از مهم‌ترین دلایل موفق نبودن در مسیر توسعه، نداشتن الگوی ملی و بومی برای حکمرانی متناسب با ارزش‌های جامعه، موقعیت کشور، آرمان و اهداف کلان ملی و سازگار با مسائل فرهنگی و تاریخی ایران است (مکنون، سلیمی و بهرامی، ۱۳۹۳). از طرفی، پژوهش‌هایی هم نشان داده‌اند که میان کیفیت حکمرانی و رشد اقتصادی و توسعه‌یافتگی همبستگی وجود دارد (کمبجانی و سلاطین، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۹). در راه دستیابی به این الگوی حکمرانی نیز، تلاش‌ها و مطالعه‌های بسیاری در کشور انجام شده؛ اما متأسفانه به دلیل پراکندگی مطالعات و تحقیقات، هم‌افزایی لازم در این حوزه به وجود نیامده و تا کنون کشورمان به مدل مناسب تدبیر امور دست نیافته است.

تا کنون در زمینه حکمرانی، پژوهش‌های زیادی در قالب کتاب، مقاله، گزارش کارشناسی و پایان‌نامه صورت پذیرفته است؛ اما به‌طور کلی، آثار علمی در این حوزه از سال ۱۳۸۲ به بعد رشد کرد. در این مدت اهمیت مسئله حکمرانی خوب در کشور روزبه‌روز بیشتر در کانون توجه و درک قرار گرفت و مشکلات حکمرانی یکی از ریشه‌ای‌ترین مشکلات کشور در مسیر دستیابی به توسعه مناسب شناخته شده است (مکنون و همکاران، ۱۳۹۳).

بررسی اولیه پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه حکمرانی، نشان‌دهنده پراکندگی و ناهم‌سویی آنهاست. اهمیت موضوع حکمرانی و پژوهش‌های پراکنده فراوان در این حوزه، نویسندگان این مقاله را بر آن داشت که صورت‌بندی منظمی از این پژوهش‌ها ارائه دهند و به تحلیل کیفی پژوهش‌های این حوزه بپردازند.

بنابراین مسئله اصلی این مقاله، مطالعه تشخیصی وضعیت تولید علمی مقاله‌ها در زمینه حکمرانی و جمع‌بندی و تحلیل ماهیت و کیفیت پژوهش‌های این حوزه است. این کار با هدف

نظم‌دهی به تحقیقات و شناسایی آخرین نظریه‌ها و خال‌های پژوهشی در زمینه حکمرانی انجام شده است.

پیشینه نظری پژوهش

پیش از هر گونه تحلیل درباره مقاله‌های علمی در زمینه حکمرانی، به آشنایی با مبانی نظری و مفهومی حکمرانی و سیر تحول نظریه‌های این حوزه نیاز است. البته بسیاری از مقاله‌های علمی ایرانی به این کار اقدام کرده‌اند که در قسمت‌های بعدی مقاله به آنها پرداخته خواهد شد، ولی در اینجا نیز برای آشنایی مخاطبان، مبانی نظری کوتاهی از حوزه حکمرانی بیان می‌شود. در ادامه به بررسی مفهوم حکمرانی و سیر تحولات نظری در این حوزه، از دولت فراگیر تا حکمرانی خوب و حکمرانی پایدار می‌پردازیم.

مفهوم حکمرانی

ارائه تعریف از حکمرانی، چالش ظریف و پیچیده‌ای است. از نظر واژه‌شناسی، حکمرانی به واژه یونانی کوبرنان^۱ به معنای هدایت کردن بازمی‌گردد و توسط افلاطون در رابطه با چگونگی طراحی نظام حکومت^۲ استفاده شده است. ریشه این اصطلاح یونانی از لغت گویناره^۳ در لاتین قرون وسطی است که بر همان مفاهیم هدایت کردن، قانونگذاری یا راندن دلالت می‌کند. این اصطلاح در فرهنگ فشرده آکسفورد مترادف با واژه حکومت^۴ استفاده شده است (بشیری و شقاقی شهری، ۱۳۹۰). تا کنون تعاریف بسیار متعددی از حکمرانی ارائه شده و هر فرد، مؤسسه یا نهاد، بر اساس دیدگاه خود آن را تعریف کرده است. جدول ۱ برخی از این تعاریف را نشان می‌دهد. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود، تعریف واحدی از حکمرانی وجود ندارد، اما مهم‌ترین نکته این است که حکمرانی تنها به معنای دولت نیست. حکمرانی موضوعی است که به نحوه تعامل دولت‌ها و سایر نهادهای اجتماعی با یکدیگر، نحوه ارتباط آنها با شهروندان و نحوه اتخاذ تصمیم‌ها در جهانی پیچیده می‌پردازد. حکمرانی فرایندی است که از طریق آن جوامع یا سازمان‌ها، تصمیم‌های مهم خود را اتخاذ کرده و مشخص می‌کنند چه کسانی در این فرایند درگیر شوند و چگونه وظیفه خود را انجام دهند. سیستم حکمرانی، چارچوبی است که فرایند متکی بر آن است؛ بدین معنا که مجموعه‌ای از توافق‌ها، رویه‌ها، قراردادهای و سیاست‌ها مشخص

-
1. Kubernan
 2. System of rule
 3. Gubenare
 4. Government

می‌کنند که قدرت در دست چه کسی باشد، تصمیم‌ها چگونه اتخاذ شده‌اند و وظایف چگونه ادا شود (مکنون و سلیمی، ۱۳۹۴).

جدول ۱. تعاریف مختلف از حکمرانی

مرجع	تعریف	نهاد / فرد
نادری (۱۳۹۰)	حکمرانی مجموعه‌ای از اقدام‌های فردی و نهادی، عمومی و خصوصی برای برنامه‌ریزی و اداره مشترک امور و فرایند مستمری از ایجاد تفاهم میان منافع متفاوت و متضاد است که در قالب اقدام‌های مشارکتی و سازگار حرکت می‌کند و شامل نهاد‌های رسمی و ترتیب‌های غیررسمی و سرمایه اجتماعی شهروندان می‌شود.	سازمان ملل متحد
نادری (۱۳۹۰)	حکمرانی مجموعه روش‌های فردی و نهادی، عمومی و خصوصی است که امور مشترک مردم را اداره می‌کند. حکمرانی فرایند پیوسته‌ای است که از طریق آن منافع متضاد یا متنوع همساز شده و اقدام همکاری‌جویانه اتخاذ می‌شود.	کمیسیون حکمرانی جهانی
مخبر و مهرآرا (۱۳۸۲)	حکمرانی عبارت است از: شیوه اعمال قدرت در مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی یک کشور.	بانک جهانی
دباغ و نفری (۱۳۸۸)	سیستم پیچیده‌ای از تعاملات بین ساختارها، سنت‌ها، کارکردها (مسئولیت‌ها) و فرایندها (عملکردها) که به وسیله سه ارزش کلیدی، یعنی پاسخگویی، شفافیت و مشارکت مشخص می‌شود.	سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه
کافمن (۲۰۱۰)	حکمرانی سنت‌ها و نهادهایی است که بر اساس آن، اقتدار در یک کشور اعمال می‌شود. این مجموعه عبارت از است: ۱. فرایندی که بر اساس آن، حاکمان انتخاب می‌شوند، بر آنها نظارت شده و تغییر می‌کنند. ۲. ظرفیت حکومت برای اینکه سیاست‌های درست را به گونه‌ای کارآمد تدوین و اجرا کند. ۳. احترام شهروندان و مردم به نهادهایی که تعاملات اقتصادی و اجتماعی میان آنها را اداره می‌کنند.	کافمن
نیکونستی (۱۳۹۰)	اعمال اقتدار اقتصادی، سیاسی و اجرایی به منظور اداره امور جامعه در همه سطوح. حکمرانی سازوکارها، فرایندها و نهادهایی را شامل می‌شود که از طریق آن، شهروندان و گروه‌ها منافع خود را منسجم و مشخص می‌کنند، حقوق قانونی خود را اعمال می‌کنند، با وظایفشان آشنا می‌شوند و اختلاف‌هایشان را حل می‌کنند.	برنامه عمران سازمان ملل
نیکونستی (۱۳۹۰)	با توجه به اهداف صندوق بین‌المللی پول، حکمرانی به جنبه‌های اقتصادی ... در دو حوزه بهبود اداره منابع عمومی ... حمایت از توسعه و حفاظت از شفافیت و اقتصاد پایدار و محیط قانونمند محدود است که انجام فعالیت‌های بخش خصوصی کارآمد را نیز تسهیل می‌کند.	صندوق بین‌المللی پول

سیر تحولات نظری حکومنداری

پیدایش نظریه‌های حکومنداری را می‌توان به بعد از جنگ جهانی دوم نسبت داد و تحولات نظری در این حوزه را می‌توان در چهار دوره بررسی کرد:

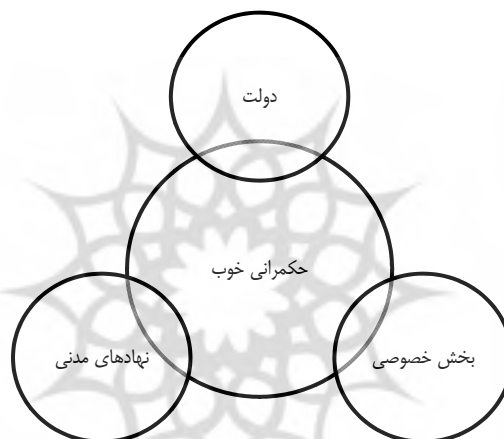
۱. رویکرد دولت بزرگ: در این دوره که پس از جنگ جهانی دوم آغاز شد و تا اواخر دهه ۱۹۷۰ ادامه یافت، نظریه دولت بزرگ و مقتدر رواج بیشتری داشت. مقبولیت این نظریه به این دلیل بود که به نظر می‌رسید برای بازسازی خرابی‌های پس از جنگ، به دولت مقتدری نیاز است که با در اختیار گرفتن بخش‌های مختلف، کشور را به سمت توسعه هدایت کند. البته این نظریه متأثر از دولت‌های برنامه‌ریز شوروی سابق بود.

۲. رویکرد دولت کوچک: در سال‌های میانی دهه ۷۰، کم‌کم ناکارآمدی سیستم دولتی مشخص شد و دخالت وسیع دولت در بخش‌های مختلف، نه تنها رشد اقتصادی را به همراه نیاورد، موجب کاهش بازده سرمایه‌گذاری‌ها، رخداد بحران‌های متعدد، بیکاری، تورم و غیره شد. در این زمان فرصت برای نظریه رقیب که قائل به دولت کوچک و سازوکار بازار آزاد برای کنترل بازار بود، فراهم شد. شعار مطرح‌شده «جادوی بازار»^۱ ریگان و «کوچک کردن دولت»^۲ تاچر، به شعار اصلی دهه ۸۰ تبدیل شد (نیکونسبتی، ۱۳۹۰). سال ۱۹۸۹ در کنفرانسی که با حضور نهادهای ملی آمریکا مانند بانک مرکزی، نهادهای اقتصادی دولت آمریکا و نهادهای بین‌المللی مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول در واشنگتن برگزار شد، مهم‌ترین سیاست‌های اقتصاد بازار بنا شد که بعدها مجموع این سیاست‌ها «اجماع واشنگتنی»^۳ نام گرفت. اجماع واشنگتنی زیربنای دولت کوچک را فراهم کرد، همچنین فروپاشی شوروی سابق در دهه ۹۰ به شکل‌گیری نظریه دولت کوچک سرعت بخشید (خیرخواهان و معینی، ۱۳۸۳).

۳. حکمرانی خوب: خصوصی‌سازی‌های سریع، بدون ایجاد نهادهای لازم و پیش‌نیازهای مطلوب، سبب به‌وجود آمدن مشکلاتی شد. همچنین حوادث پایانی دهه ۱۹۹۰، همچون بحران شرق آسیا، تجربه ناموفق کشورهای اروپای شرقی و شوروی سابق و بحران‌های متعدد مالی در طول ۲۵ سال پیش از آن، بسیاری از کارشناسان بانک جهانی را به انتقاد از سیاست‌های اجماع واشنگتنی واداشت. شواهد موجود، نهادهای بین‌المللی مانند بانک جهانی را مجاب به پذیرش انتقادهای وارد شده بر دولت کوچک کرد و اقتصاددانان این نهاد برای حل مشکلات موجود، نظریه

1. Magic of Market
2. Minimization of Government
3. Washington Consensus

حکمرانی خوب^۱ را مطرح کردند. نظریه حکمرانی خوب حاوی چندین پیام اصلی بود. اول اینکه اندازه دولت مهم نیست، بلکه کارایی و کارآمدی آن مهم است؛ به این معنا که برخی کشورها به دولت‌های بزرگ‌تر نیاز دارند و در برخی نقاط، دولت کوچک بهتر است. مسئله دوم اینکه در این نظریه دولت به‌عنوان یکی از بخش‌های حکمرانی مطرح است. در حکمرانی خوب، بخش خصوصی و نهادهای مدنی دو بازوی دیگر حکمرانی است که اگر قواعد بین این سه نهاد به درستی تنظیم شود، حکمرانی خوبی حاصل خواهد شد. در واقع حکمرانی خوب را می‌توان معطوف به یافتن الگو و ترکیب جدیدی از همکاری سه بخش دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی دانست (سالارزهی و ابراهیم‌پور، ۱۳۹۱).

شکل ۱. سه بخش اصلی حکمرانی خوب

مسئله بعدی اینکه حکمرانی خوب با برخی ویژگی‌ها معرفی می‌شود که عبارت‌اند از: مشارکت، شفافیت در تصمیم‌سازی، پاسخگویی، حاکمیت قانون، توانایی پیش‌بینی آینده، اعمال دموکراتیک، آزادی‌های مدنی، کنترل فساد، ثبات سیاسی و... همانند تعاریف متنوعی که از حکمرانی خوب وجود دارد، شاخص‌های متنوعی هم برای آن برشمرده‌اند که تفاوت میان سیاق‌ها و موقعیت‌ها، سبب شده مجموعه ویژگی‌های متنوعی در باب حکمرانی خوب مطرح شود. در واقع جدال‌هایی که درباره شاخص‌های حکمرانی خوب وجود دارد، از نوع ایدئولوژی بومی است (دباغ و نفری، ۱۳۸۸).

۴. **حکمرانی پایدار:** طی سالیان متمادی و آزمون و خطا درباره شیوه‌های حکمرانی، اغلب پارادایم‌های حکمرانی به ناپایداری منجر شده‌اند؛ از جمله رشد محوری، مدیریت توسعه، دولت‌های سوسیالیستی، دولت رفاه، دولت مدیریتی، حکمرانی مبتنی بر نظام اقتصاد آزاد، دولت کارآفرین، دولت کوچک، دولت توانمندساز، دولت پیمانکار و غیره. کمابیش همه این الگوها نظام‌هایی بودند که از جانب ارگان‌های بین‌المللی برای کشورهای در حال توسعه تجویز می‌شدند؛ اما در عمل، اغلب به دلیل فراهم‌نبودن شرایط زمینه‌ای و نداشتن نگاه جامع به محیط، محکوم به شکست یا به ناپایداری منجر شده‌اند (ابراهیم‌پور و خلیلی، ۱۳۹۰). حکمرانی پایدار در پرتو نقدهایی که به نگاه صرف اقتصادی حکمرانی خوب وارد است، مطرح شده و سعی در ایجاد تعادل بین سه جنبه اصلی اجتماع، محیط زیست و اقتصاد در حکمرانی خوب دارد.

روش‌شناسی پژوهش

این مقاله از روش فراتحلیل^۱ کیفی برای مطالعه و تحلیل بهره برده و فراتحلیل خود را به مقاله‌ها و گزارش‌های علمی‌ای که از سال ۱۳۸۲ (پیش از این تاریخ مقاله خاصی یافت نشد) به بعد در ایران تولید شده، اختصاص داده است. انتخاب چارچوب مقاله و گزارش علمی از بین پژوهش‌های صورت گرفته، به دلایل روش‌شناختی بوده و متناظر با واقعیت عینی است. نخست اینکه تولید مقاله در این حوزه بیش از کتاب و پایان‌نامه است؛ دوم اینکه اصولاً پایان‌نامه‌های برتر، چکیده کار خود را در قالب مقاله عرضه می‌کنند و سوم، دسترسی به متن مقاله‌ها ساده‌تر از پایان‌نامه‌ها است.

خلعتبری (۱۳۸۷) فراتحلیل را این‌گونه تعریف کرده است: «روشی که بر اساس آن سعی می‌شود، تفاوت‌های موجود در تحقیقات انجام‌شده قبلی را استنتاج کرد و در رسیدن به یک سری نتایج کلی و کاربردی از آن بهره برد». فراتحلیل با مرور نظام‌مند منابع، برای پیدا کردن، ارزشیابی، ترکیب و در صورت نیاز، جمع‌بندی آماری، به تحقیقاتی می‌پردازد که قبلاً درباره موضوع خاصی به رشته تحریر درآمده‌اند. مهم‌ترین مزیت مطالعات فراتحلیل این است که با ادغام نتیجه مطالعات مختلف، قدرت مطالعه را برای یافتن نتایج معنادار افزایش می‌دهد. همین خصوصیت سبب شده است که در سال‌های اخیر، تعداد مقاله‌های مربوط به فراتحلیل افزایش چشمگیری داشته باشند (رضائیان، ۱۳۸۴).

فرا تحلیل با دید تراکمی، تصویری کلی از یک فعالیت پژوهشی ارائه می‌دهد. به بیان دیگر، فراتحلیل به پژوهشگران امکان می‌دهد که داده‌های به‌دست آمده از چندین بررسی و مطالعه را با هم ترکیب کنند. روش فراتحلیل متفاوت و چیزی فراتر از مرور ادبیات پژوهش‌هاست. مرور

ادبیات، بیشتر توصیفی و نقلی است، اما فراتحلیل جنبه استنباطی و جامع دارد و به مدد بهره‌مندی از روش‌های آماری، از مرور صرف ادبیات و پیشینه‌ها فراتر می‌رود (آزادی احمدآبادی، ۱۳۹۲). در ادامه به معرفی ارکان اصلی فراتحلیل این مقاله می‌پردازیم.

نوع و سطح فراتحلیل

فراتحلیل در بسیاری از مواقع با انجام تحلیل‌های آماری، سعی در ترکیب پژوهش‌های پیشین دارد؛ اما با توجه به ماهیت کاملاً کیفی پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه حکمرانی، این پژوهش به‌صورت کیفی و تحلیلی از روش فراتحلیل استفاده می‌کند. در فراتحلیل کیفی، بیشتر از آماره‌های توصیفی استفاده می‌شود. مشخص کردن فراوانی، درصد فراوانی، فراوانی تجمعی و درصد فراوانی تجمعی، ترسیم نمودار میله‌ای و دایره‌ای برای نمایش نتایج، مشخص کردن مد و... از ارکان مهم این تحلیل محسوب می‌شوند.

جامعه آماری

در این مطالعه، ۶۸ مقاله و گزارش در زمینه حکمرانی از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۴ بررسی شده است. این مقاله‌ها از چهار پایگاه داده علمی کشور (پایگاه مجلات تخصصی نور، مرکز اطلاعات جهاد دانشگاهی کشور، بانک اطلاعاتی نشریات کشور و پرتال جامع علوم انسانی) و موتور جست‌وجوگر گوگل احصا شده‌اند. البته در خلال جست‌وجوها به ۸۴ مطالعه در این حوزه دست یافتیم که برخی به دلیل معتبر نبودن مرجع یا مشخص نبودن مشخصات نویسنده و غیره، از دامنه فراتحلیل خارج شدند.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش در سه بخش یافته‌های توصیفی فراتحلیل، ارزیابی کیفی مقاله‌ها و تحلیل یافته‌ها بیان می‌شود. در بخش یافته‌های توصیفی، گزارش آماری از پژوهش‌های بررسی شده ارائه شده است. در ادامه، پژوهش‌ها از جنبه محتوا و کیفیت تحلیل شده و در نهایت به جمع‌بندی یافته‌های توصیفی و تحلیلی پرداخته خواهد شد.

یافته‌های توصیفی فراتحلیل

در این بخش، شش شاخص درباره مقاله‌ها بررسی شده است که عبارت‌اند از: قالب مقاله‌ها، بازه زمانی، سنخ‌شناسی پژوهشگران، جنسیت پژوهشگران، توزیع جغرافیایی و روش پژوهش.

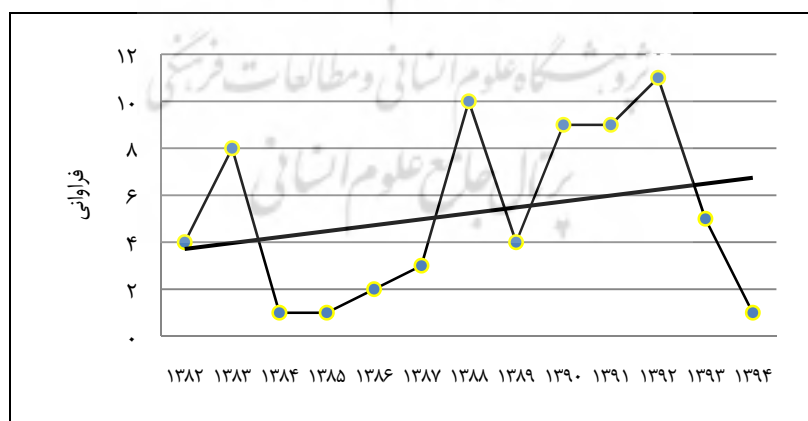
قالب مقاله‌ها

منظور از قالب مقاله‌ها، نحوه انتشار مقاله در قالب‌های گزارش کارشناسی، علمی - پژوهشی، علمی - ترویجی و غیره است. در این مقاله شش قالب مختلف شناسایی شد که جدول زیر توزیع فراوانی هر یک از قالب‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۲. توزیع فراوانی قالب منتشر شده پژوهش‌های حوزه حکمرانی در ایران

گزارش	مطالب ماهنامه / فصلنامه خبری تحلیلی	مقاله				قالب
		علمی پژوهشی	علمی تخصصی	علمی ترویجی	کنفرانسی	
۱۲	۷	۳۰	۷	۲	۱۰	تعداد
%۱۸	%۱۰	%۴۴	%۱۰	%۳	%۱۵	درصد فراوانی

همان‌طور که مشاهده می‌شود، مقاله‌های علمی پژوهشی با فراوانی ۴۴ درصد، بیشترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند که این مسئله نشان‌دهنده کیفیت بالای مطالب ارائه شده در خصوص حکمرانی است (اگرچه اغلب پژوهشگران کشور تمایل دارند مطالب خود را در مجله‌های علمی - پژوهشی منتشر کنند). گزارش‌های کارشناسی با ۱۸ درصد در رده دوم جا دارد. این گزارش‌ها اغلب به مراکز تحقیقاتی مانند مرکز پژوهش‌های مجلس یا مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام مربوط می‌شوند که نشان می‌دهد مراکز یادشده در این زمینه مطالعاتی انجام می‌دهند.

شکل ۲. سری زمانی مقاله‌های منتشر شده در حوزه حکمرانی در ایران

بازه زمانی

منظور از بازه زمانی، تاریخ انتشار مقاله بوده است. همان طور که پیش تر بیان شد، پژوهش‌ها در فاصله سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۴ بررسی شده‌اند. شکل ۲ توزیع مقاله‌ها و رگرسیون آنها را نشان می‌دهد. همان طور که مشاهده می‌شود، پژوهش‌های منتشر شده با مضمون حکمرانی طی این ۱۲ سال رشد نسبی داشته‌اند.

سنخ‌شناسی^۱ پژوهشگران

۶۸ پژوهش انتخاب شده، در مجموع توسط ۱۲۹ پژوهشگر به نگارش درآمده‌اند که جدول ۳ فراوانی توزیع آنها را نشان می‌دهد. همان طور که ملاحظه می‌شود ۴۷ درصد پژوهش‌ها توسط اعضای هیئت علمی، ۳۴ درصد توسط پژوهشگران و دانشجویان و ۱۹ درصد توسط کارشناسان مراکز تحقیقاتی انجام شده‌اند. سهم بالای اعضای هیئت علمی در انجام این پژوهش‌ها می‌تواند نشانگر سطح کیفی بالای پژوهش‌های حوزه حکمرانی باشد.

جدول ۳. فراوانی پژوهشگران حوزه حکمرانی

نوع پژوهشگر	فراوانی	درصد فراوانی
هیئت علمی دانشگاه	۶۰	٪۴۷
پژوهشگر و دانشجو	۴۴	٪۳۴
کارشناس و سایر	۲۵	٪۱۹

جنسیت پژوهشگران

از بین ۱۲۹ پژوهشگری که در زمینه حکمرانی پژوهش‌هایی انجام داده‌اند، ۸۴ درصد آنها مرد و فقط ۱۶ درصد آنها زن بودند.

جدول ۴. جنسیت پژوهشگران حوزه حکمرانی

جنسیت پژوهشگر	فراوانی	درصد
مرد	۱۰۸	٪۸۴
زن	۲۰	٪۱۶

توزیع جغرافیایی

بر اساس جدول زیر، ۷۵ درصد تحقیقات در مراکز پژوهشی و تحقیقاتی تهران، ۲۰ درصد در سایر شهرستان‌های کشور و حدود ۶ درصد به صورت مشترک توسط پژوهشگران تهرانی و سایر شهرستان‌ها انجام شده است.

جدول ۵. توزیع جغرافیایی مراکز پژوهشی

توزیع جغرافیایی	فراوانی	درصد
تهران (پایتخت)	۹۴	۷۵٪
شهرستان‌ها	۲۵	۲۰٪
پژوهش‌های مشترک تهران و شهرستان	۷	۶٪

با محاسبه واریانس می‌توان به توزیع نسبتاً ناهمگن میان پژوهش‌های پایتخت (۷۵٪) و غیرپایتخت (۲۵٪) پی برد. در واقع واریانس توزیع جغرافیایی با در نظر گرفتن دو جمله‌ای پایتخت و غیر پایتخت از رابطه ۱ به دست می‌آید. با توجه به اینکه هر چه مقدار p از $۰/۵$ دورتر باشد (کوچک‌تر یا بزرگ‌تر) توزیع متغیر همگن‌تر و واریانس کوچک‌تر می‌شود. در اینجا نیز توزیع جغرافیایی پژوهشگران حوزه حکمرانی با ناهمگنی نسبی همراه است.

$$\sigma^2 = p \times q = ۰/۷۵ \times ۰/۲۵ = ۰/۱۸۷۵ \quad \text{رابطه ۱}$$

روش پژوهش

از لحاظ روش استفاده شده در مقاله‌ها، حدود ۷۰ درصد مقاله‌ها از روش پژوهش کیفی و ۳۰ درصد از روش ترکیبی کمی - کیفی استفاده کرده‌اند (جدول ۶).

جدول ۶. توزیع روش پژوهش‌ها

روش پژوهش	کمی	کیفی	ترکیبی
تعداد	۰	۴۷	۲۱
درصد فراوانی	۰	۶۹/۱۱۷۶۵٪	۳۰/۸۸۲۳۵٪

ارزیابی کیفی پژوهش‌ها

در فراتحلیل، ارزیابی به اظهار نظر درباره اعتبار پژوهش‌ها گفته می‌شود. هدف از دستیابی به خطاها برجسته کردن ضعف‌های پژوهشگر نیست؛ بلکه رسیدن به جمع‌بندی صحیح و نشان دادن

خلاًها و نیازهای پژوهشی است (توکل و عرفانی منش، ۱۳۹۳). در فراتحلیل روش‌های آماری بسیاری برای سنجش اعتبار پژوهش‌های کمی وجود دارد، اما ارزیابی کیفیت در پژوهش‌هایی که صرفاً ماهیت کیفی دارند با دشواری بیشتری صورت می‌گیرد. در این مقاله برای بررسی کیفیت و تحلیل کیفی پژوهش‌ها، شاخص «سه‌گانه بلیکی» در نظر گرفته شده است (بلیکی، ۱۳۸۷). همچنین در ارزیابی، به تناسب موضوع، چارچوب نظری و روش‌شناسی پژوهش‌ها نیز توجه می‌شود که جنبه‌هایی از آن در بخش یافته‌های توصیفی فراتحلیل بررسی شد و در این بخش به جنبه‌های تکمیلی آن پرداخته می‌شود.

جدول ۷. دسته‌بندی پژوهش‌های حوزه حکمرانی بر اساس شاخص سه‌گانه بلیکی

سؤال پژوهش	چیستی	چرایی	چگونگی
تعداد (فراوانی)	۲۴	۴۲	۲

بر اساس شاخص سه‌گانه بلیکی، سؤال‌های پژوهشی را می‌توان از لحاظ صوری (فرم) به سه دسته چیستی، چرایی و چگونگی طبقه‌بندی کرد. مقاله‌های بررسی شده نشان می‌دهد تمام پژوهش‌ها از سطح اول سؤال‌ها، یعنی چیستی استفاده کرده‌اند؛ اما می‌توان در ادامه، مقاله‌ها را به چند گروه زیر دسته‌بندی کرد:

الف) مقاله‌های سطح چیستی

تعداد معدودی از پژوهش‌ها در سطح پاسخ به سؤال‌های چیستی حکمرانی، شامل تشریح مفهوم و سیر تاریخی متوقف مانده‌اند. این دسته از مقاله‌ها به تبیین مفهوم حکمرانی پرداخته و اغلب با بیان سیر تحول نظریه‌های حکمرانی، حکمرانی خوب را به‌عنوان آخرین نظریه معرفی کرده‌اند. معرفی اصول حاکم بر حکمرانی خوب (از جمله شفافیت، پاسخگویی، حاکمیت قانون، کنترل فساد، ثبات سیاسی و غیره)، از مهم‌ترین مباحث این مقاله‌هاست و معرفی این اصول متنوع، اغلب با استناد به مقاله‌های کارشناسان بانک جهانی به‌عنوان نظریه‌پردازان اصلی مقوله حکمرانی خوب، صورت پذیرفته است.

برخی دیگر از مقاله‌های این دسته پس از معرفی، به نقد مفهوم حکمرانی و حکمرانی خوب پرداخته‌اند. از جمله مهم‌ترین جنبه‌هایی که نظریه‌های حکمرانی به‌خصوص حکمرانی خوب در آنها نقد شده است، عبارت‌اند از: نقد مفهوم خوبی، نقد ماهیت و پیش‌توانه صرفاً اقتصادی نظریه حکمرانی خوب، نقد شاخص‌های اسلامی حکمرانی، نقد از جنبه توجه به توسعه پایدار. این نقدها در واقع تحلیلی در زمینه کاربرد این نظریه‌ها برای ایران است و بیشتر از جنس توصیه به

سیاستمدارانی است که در پی پیاده‌سازی نظریه‌های حکمرانی مطلوب برای کشور هستند. برای نمونه، نفری و دباغ (۱۳۸۸) به تبیین مفهوم خوبی در نظریه‌های حکمرانی پرداخته‌اند و با بیان ارزشی بودن این مفهوم، خوبی را با توجه به رویکردهای مختلف فلسفی تحلیل کرده‌اند و در نهایت، چارچوب نقد فلسفی مناسبی را برای تحلیل مفهوم خوبی در نظریه حکمرانی خوب پیشنهاد داده‌اند.

نادری (۱۳۹۰) به نقد فلسفه اقتصادی نظریه حکمرانی خوب پرداخت و با بیان اینکه اندیشه حکمرانی خوب بر مفروضات فلسفه کاپیتالیسم استوار است، نتیجه گرفت که تمام اشکال‌هایی که بر فلسفه کاپیتالیسم وجود دارد، به نوعی بر این نظریه نیز وارد است. اشکال مهم و اساسی کاپیتالیسم این است که اساس و محور سعادت فردی و اجتماعی را برخورداری هرچه بیشتر از سرمایه و ثروت می‌داند و رکن اساسی جامعه را اقتصاد و ثروت‌های مادی تلقی می‌کند. روح ایده حکمرانی خوب نیز این است که حکمرانی هنگامی خوب تلقی می‌شود که به استحکام و تثبیت بنیان‌های اقتصادی و رفاه مادی جامعه بینجامد. این تلقی، به‌ویژه بر مبنای نگرش اسلامی، اشکال‌های جدی و اساسی دارد (نادری، ۱۳۹۰). بنابراین توصیه می‌شود در صورت کاربست این نظریه، به این بُعد توجه کافی شود.

مکنون و سلیمی (۱۳۹۴) با ارائه جمع‌بندی از نقدهای وارد بر حکمرانی خوب، درباره لزوم توجه به ابعاد مختلف توسعه پایدار (ابعاد اجتماعی و زیست‌محیطی، علاوه بر بُعد اقتصادی) در نظریه‌پردازی حکمرانی اشاره کرده‌اند.

ب) مقاله‌های سطح چرایی

دسته دوم مقاله‌هایی هستند که پس از پاسخگویی مقدماتی به سؤال چیستی، به مبحث چرایی پرداخته‌اند. این دسته از مقاله‌ها که بیشترین فراوانی را داشتند، در واقع به بررسی اثر حکمرانی بر پارامترهای مختلف و بالعکس پرداخته‌اند. برای مثال، بشیری و شقاقی شهری (۱۳۹۰) در مقاله خود اثر حکمرانی خوب در کاهش میزان فساد و توسعه را بررسی کرده‌اند و از این راه به این سؤال پاسخ داده‌اند که چرا حکمرانی باید استفاده شود. مهم‌ترین موضوعاتی که رابطه آنها با حکمرانی بررسی شده است، عبارت‌اند از: فساد، رشد اقتصادی و توسعه، مدیریت دولتی، سیاست، شبکه‌های سیاسی، نظام پاسخگویی، حقوق بشر، سرمایه اجتماعی، محیط زیست، نهادهای مدنی، توسعه انسانی، گردشگری و غیره.

جدول ۸ مهم‌ترین موضوعات، مرور اجمالی مباحث و فراوانی پژوهش‌ها را نشان می‌دهد. بحث ارتباط حکمرانی با توسعه اقتصادی و کنترل فساد بیشترین فراوانی را در بین مقاله‌ها دارد.

همچنین اغلب مقاله‌ها برای بررسی رابطه حکمرانی با فساد یا توسعه اقتصادی از روش‌های پژوهش ترکیبی (کیفی - کمی) استفاده کرده‌اند.

جدول ۸. پژوهش‌های دسته چرایی

موضوع	مهم‌ترین موارد اشاره شده در مقاله‌ها	فراوانی
حکمرانی، توسعه و رشد اقتصادی	<p>پژوهش‌های مرتبط با این حوزه اغلب درباره بررسی اثر حکمرانی (خوب) بر رشد اقتصادی کشورها انجام شده‌اند. تفاوت پژوهش‌ها بیشتر مربوط به کشورهایی است که برای بررسی انتخاب شده‌اند. برای نمونه، کمیجانی و سلاطین (۱۳۸۹) در پژوهشی حکمرانی کشورهای ایران، پاکستان و ترکیه را مقایسه کردند و در پژوهش دیگری در سال ۱۳۸۷، به مطالعه اثر حکمرانی بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب OPEC و OECD پرداختند.</p> <p>از جمله مطالعات دیگری که در این حوزه انجام شده، می‌توان به مطالعه کشورهای منتخب توسط برادران شرکا و ملک‌الساداتی (۱۳۸۷) و مطالعه کشورهای اسلامی توسط مهرگان، مبارک و علیزاده (۱۳۸۸) اشاره کرد.</p> <p>ارائه راهبردهای تلفیق حکمرانی با توسعه (قودجانی، رئیس جعفری و نصیری اقدم، ۱۳۹۱) و بررسی اصلاحات لازم در حکمرانی برای پیاده‌سازی اصلاحات اقتصادی (خیرخواهان و معینی، ۱۳۸۳) و... سایر مباحثی بودند که در این دسته مطرح شده‌اند.</p>	۱۳
حکمرانی و فساد	<p>حکمرانی و کنترل فساد رابطه دو سویه‌ای دارند، به نوعی که هر یک از جنبه‌های علت دیگری و از جنبه دیگر معلول دیگری است. حکمرانی خوب باعث کاهش فساد می‌شود (کنترل فساد معلول حکمرانی خوب) از طرفی تا حکومتی نتواند فساد را مهار و کنترل کند، نمی‌تواند به حکمرانی خوب دست یابد (کنترل فساد علت حکمرانی خوب). این مسئله به وضوح در پژوهش‌های صورت گرفته خود را نشان داده است. برای مثال، بشیری و شقاقی شهری (۱۳۹۰) و دقیقی اصل، گرابی‌نژاد و آقابگین (۱۳۹۲) به بررسی اثر حکمرانی خوب در کاهش فساد پرداخته‌اند. از سوی دیگر فاضلی و جلیلی کناری (۱۳۹۱) عوامل مؤثر بر کنترل فساد را بررسی کرده و حکمرانی را مهم‌ترین عامل در مهار فساد دانسته‌اند. در این میان، حسین خان (۱۳۸۸) بررسی مفصلی از رابطه متقابل حکمرانی و فساد انجام داده و سیاست‌های ضد فساد را در جوامع در حال توسعه، تحلیل کرده است.</p>	۹
حکمرانی و نهادهای سیاسی	<p>پژوهش‌های این دسته اغلب با تأکید بر اهمیت نهادسازی سیاسی، در ارتقای کیفیت حکمرانی به بررسی تحولات عرصه سیاست‌گذاری عمومی، همزمان با تحولات نظریه حکمرانی پرداخته‌اند (خیرخواهان، افشاری و مهرآرا، ۱۳۸۲؛ یزدانی زازرانی، ۱۳۹۱). سینایی (۱۳۹۲) حکمرانی خوب را فرصتی برای حرکت به سمت پارادایم‌دوستی در عرصه نهادهای سیاسی می‌داند و رابطه دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی را در حکمرانی خوب، رابطه دوستانه‌ای برشمرده است. عبادی و قلی‌پور (۱۳۹۲) نیز با بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری شبکه‌های سیاسی در جهت حکمرانی خوب، به این نتیجه رسیده است که از نظر شهروندان تهرانی، توسعه شبکه‌های اجتماعی مهم‌ترین عامل اثرگذار در مشارکت سیاسی افراد است.</p>	۴

ادامه جدول ۸

موضوع	مهم‌ترین موارد ذکر شده در مقاله‌ها	فراوانی
حکمرانی و محیط زیست	پژوهش‌های این دسته بیشتر به بررسی اثر حکمرانی خوب بر کیفیت زیست‌محیطی کشورها پرداخته‌اند و حکمرانی خوب را یکی از عوامل مهم در حفظ محیط زیست معرفی کرده‌اند (جلالیان و پژویان، ۱۳۸۸ و رزمی، فالاحی و صدیقی، ۱۳۹۱). از جمله سایر موارد ذکر شده در پژوهش‌های این دسته، نقد حکمرانی خوب از جنبه توجه به محیط زیست و ارائه الگوی نوین از حکمرانی خوب بر اساس مفهوم تعادل اکولوژیک است (معمارزاده، جاسبی و نفری، ۱۳۸۹).	۴
حکمرانی و توسعه انسانی / حقوق بشر	پژوهش‌های این دسته به بررسی و تحلیل اثر شاخص‌های حکمرانی (خوب) بر شاخص‌های توسعه انسانی و حقوق بشر پرداخته‌اند و رابطه مثبت و معنادار بین آنها را نشان داده‌اند (هداوند، ۱۳۸۴). همچنین رزمی و صدیقی (۱۳۹۱) به ملزوماتی که برای دست یافتن به توسعه انسانی در حکمرانی خوب باید رعایت شوند، اشاره کرده‌اند. امیدیان و همکارانش (۱۳۹۴) نیز، به تحلیل نقش حکمرانی خوب در ارتقای توسعه انسانی پرداخته و وجود رابطه معنادار بین شاخص‌های حکمرانی خوب و توسعه انسانی را نشان داده‌اند.	۳
حکمرانی و سرمایه اجتماعی	برخی از پژوهش‌های این دسته به بررسی اثر سرمایه اجتماعی بر حکمرانی خوب اختصاص دارد. برای نمونه، ساعی، کبیری، کسرابی و صادقی (۱۳۹۰) با استفاده از تحلیل فازی نشان دادند که ۷۱ درصد جامعه مورد بررسی، سرمایه اجتماعی را شرط لازم تحقق حکمرانی خوب می‌دانند. برخی دیگر نیز به بررسی عکس رابطه فوق پرداختند و در واقع اثر حکمرانی بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی (طاهری عطار، ۱۳۹۲) یا تعیین نقش مردم در حکمرانی را مطالعه کرده‌اند (شیروانی و رجبی فرجاد، ۱۳۹۰).	۳
حکمرانی و مدیریت دولتی	حکمرانی خوب به دنبال یافتن الگویی برای تعامل بین سه بخش دولت، بخش خصوصی و نهاد مدنی است. پژوهش‌های این دسته در واقع به تبیین نقش دولت در این الگو پرداخته‌اند. قلی‌پور و مهرآرا (۱۳۸۲) تحولات نظری مدیریت دولتی را همگام با تحولات نظری حکمرانی بررسی کردند و ویژگی‌های دولت مدرن را در حکمرانی خوب برشمردند. شریف‌زاده و قلی‌پور (۱۳۸۲) تأکید کردند که دولت باید نقش هماهنگ‌کننده و تنظیم‌گر خود را تقویت کند و به جای تصدی‌گری به تنظیم و تسهیل بپردازد. آرایسی (۱۳۹۰) نیز نظام پاسخگویی مطلوب در مدیریت دولتی را با تأکید بر مدل حکمرانی خوب بحث و بررسی کردند.	۳
سایر موضوعات	این دسته مربوط به پژوهش‌هایی است در سایر موضوعات و به صورت تک پژوهش صورت گرفته است. موضوعات این دسته عبارت‌اند از: تأثیر حکمرانی خوب بر میزان سرمایه‌گذاری خارجی (مهدوی عادل، حسین‌زاده بحرینی و جوادی، ۱۳۸۷)، بررسی جایگاه رسانه ملی در الگوی حکمرانی پایدار در ایران (ابراهیم‌پور و روشندل اربطانی، ۱۳۸۷)، بررسی حکمرانی خوب به عنوان شبکه‌ای از کنشگران جامعه مدنی (الوانی، ۱۳۸۸).	۳
جمع		۴۲

ج) مقاله‌های سطح چگونگی

دسته سوم پژوهش‌هایی هستند که ضمن گذر از دسته دوم، با گسترش دامنه پژوهش خود و در نظر گرفتن شرایط بومی و ملی، سعی در ارائه الگوی بومی برای چگونگی حکمرانی ایرانی - اسلامی داشته‌اند یا روش‌های اجرایی‌سازی و دستیابی به حکمرانی مطلوب را ارائه داده‌اند. برای نمونه، ناظمی اردکانی (۱۳۹۱) مدل حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی را مطرح کرده و به معرفی شاخص‌های اسلامی و ارائه الگوی حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی پرداخته است. جاسبی و نفری (۱۳۸۸) حکمرانی خوب را سیستمی متشکل از ویژگی‌های فرایندی (ابزاری) و غایت‌مندان (ارزشی) در تمام حوزه‌های اداری، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی معرفی کرده‌اند که باید انواع نهادهای نظام سیاسی بنا بر موقعیت هر کشور در ایجاد آن نقش داشته باشند. آنها با به‌کارگیری منطق فازی و طراحی سیستم استنتاج فازی، به ارائه الگویی برای حکمرانی خوب بر اساس «کارایی»، «اثر بخشی» و «تعادل» پرداخته‌اند. این مدل به سنجش وضعیت حکمرانی به صورت عملیاتی کمک شایانی می‌کند و نشان می‌دهد در کدام حوزه ضعف و قوت وجود دارد.

تحقیق دیگری که در حوزه چگونگی انجام شده، گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس با عنوان «اصلاح نهادهای عمومی و تقویت حکمرانی: راهبرد اصلی» است. این گزارش که در واقع ترجمه یکی از گزارش‌های بانک جهانی^۱ است، به اصلاحات مورد نیاز به صورت عملیاتی اشاره می‌کند. این پژوهش نمونه‌ای است که نشان می‌دهد با توجه به ابعاد وسیع مسئله، شاید برای پژوهش در زمینه پاسخگویی به سؤال چگونگی، بهتر باشد به موضوعات خاص و موارد مشخص پرداخته شود. به بیان بهتر، مناسب است پژوهش‌های حوزه حکمرانی از سطح کلیات و فرضیات کلی خارج شوند و به موارد جزئی‌تر، دقیق‌تر و ارائه راهبردهای عملیاتی‌تر بپردازند (صالحی‌امین، خیرخواهان و افشاری، ۱۳۸۸). در بین مقاله‌های بررسی‌شده، تنها دو مقاله به ارائه الگو پرداخته‌اند که نشان‌دهنده نقص پژوهش در این حوزه است.

تحلیل یافته‌ها

در ادامه به تحلیل یافته‌ها در دو بخش توصیفی و نظری می‌پردازیم.

تحلیل یافته‌های توصیفی

از تحلیل توصیفی این پژوهش‌ها نتایج زیر به دست آمد:

1. World Bank (2000). *Reforming Public Institutions and strengthening Governance*. Washington D.C: Public Sector Group.

- تعداد پژوهش‌های صورت گرفته در این سال‌ها نشان از رشد با شیب ملایم دارد و با توجه به نمودار سری زمانی این حوزه، می‌توان ادعا کرد که از سال ۸۸ به بعد، پژوهش در این حوزه بیشتر شده است.
- ۴۴ درصد از پژوهش‌ها در قالب مقاله‌های علمی - پژوهشی منتشر شده‌اند که گویای وجود پژوهش‌های معتبر در این حوزه است.
- ۴۷ درصد پژوهشگران این حوزه اعضای هیئت علمی هستند که نشان‌دهنده سطح کیفی بالای پژوهشگران این حوزه و پتانسیل دانشگاهی برای اظهار نظر در این حوزه است.
- ۷۰ درصد پژوهش‌ها از روش‌های کیفی استفاده کرده‌اند.
- ۷۵ درصد پژوهش‌ها در مراکز و دانشگاه‌های واقع در شهر تهران صورت پذیرفته‌اند.
- ۸۴ درصد از پژوهش‌ها توسط آقایان انجام شده است.

تعداد معدودی از پژوهش‌ها در سطح پاسخ به سؤالات چستی حکمرانی، شامل تشریح مفهوم و سیر تاریخی، متوقف مانده‌اند. برخی دیگر پس از معرفی، به نقد مفهوم حکمرانی و حکمرانی خوب از جنبه‌های مفهوم خوبی، ماهیت و پیشوانه صرفاً اقتصادی نظریه حکمرانی خوب، شاخص‌های اسلامی حکمرانی و نقد از نظر توجه به توسعه پایدار پرداخته‌اند. مقاله‌هایی که پس از پاسخگویی مقدماتی به سؤال چستی، به مبحث چرایی پرداخته‌اند، دارای بیشترین فراوانی بوده و در واقع اثر حکمرانی بر پارامترهای مختلف و بالعکس را بررسی کرده‌اند. موضوعاتی از قبیل رابطه حکمرانی با رشد اقتصادی، فساد، نهادهای سیاسی، محیط زیست، توسعه انسانی / حقوق بشر، سرمایه اجتماعی، مدیریت دولتی و... مواردی هستند که در پژوهش‌ها بررسی شده‌اند. اغلب پژوهش‌ها به مباحث چستی و چرایی (۹۸ درصد) پرداخته‌اند و کمتر پژوهشی در حوزه چگونگی انجام شده است؛ به این معنا که پژوهش‌های این حوزه کمتر ناظر بر جنبه‌های عملیاتی بوده و بیشتر بر بحث‌های نظری و ارائه مفاهیم کلی توجه کرده‌اند.

تحلیل یافته‌های نظری

در تحلیل نظری، به بیان پاسخ هر یک از سؤال‌های چستی، چرایی و چگونگی با توجه به دسته‌بندی صورت گرفته از مقاله‌ها می‌پردازیم.

• حکمرانی چیست؟

مشاهده سیر تاریخی تحولات در حوزه اداره کشور نشان می‌دهد دولت‌ها به تنهایی قادر به انجام همه امور نیستند و لاجرم باید در کنار و به کمک سایر بازیگران، مجموعه‌ای را تشکیل داده و با

تقسیم وظایف صحیح، به فرایند توسعه شکل دهند. دولت‌ها در کنار نهادهای مردمی، مدنی و بخش خصوصی، سه ضلعی را تشکیل می‌دهند که روابط صحیح و مکمل بین آنها (حکمرانی) کلید دستیابی به توسعه خواهد بود. در واقع، نظام آمرانه و تحکمی باید به نظام اقناعی (مشروعیت) تبدیل شود و به بیان بهتر، سه رکن فرمانده، فرمان و فرمان‌بر را به سه رکن اقناع‌کننده، دانش و معرفت و اقناع‌شونده تبدیل سازد (تصدیقی و افشاری، ۱۳۸۳: ۱۴).

مرور ادبیات حوزه حکمرانی نشان می‌دهد دو مؤلفه اساسی همواره مد نظر بوده است. اول گسترش روابط توسعه‌ای؛ به این معنا که دولت‌ها با مدیریت اقتصاد و فعال کردن بخش خصوصی، قادر به ایجاد تغییرات بنیادین در زمینه‌های مختلف هستند. دوم گسترش روابط دموکراتیک و حقوق شهروندی که از حقوق اجتماعی و فراهم کردن زمینه مشارکت شهروندان در امور مربوط به اداره کشور حکایت دارد (ویژه‌نامه اندیشه اقتصاد، ۱۳۹۶). در واقع در حرکت به سمت حکمرانی، دولت‌ها باید اقتدار خود را توزیع کنند و برخی امور را به مردم و بخش خصوصی بسپارند.

حکمرانی نحوه توزیع اقتدار و فرایند تنظیم قواعد میان دولت، بخش خصوصی و نهادهای مدنی است. البته اندازه دولت و میزان حضور سایر بازیگران، متناسب با شرایط زمینه‌ای تعیین و بهینه می‌شود. آنچه مهم است کارایی، کارآمدی و کیفیت حکمرانی است. نگاه حکمرانی به ما می‌آموزد که نهادهای رسمی و غیررسمی به تصمیم‌ها و سیاست‌های تمام حوزه‌ها شکل می‌دهند و آنها را درست یا غلط به اجرا می‌گذارند و حکمرانی در واقع تنظیم و ظرفیت‌سازی در این نهادها برای رفتار عقلایی و کارآمدشده است.

• کیفیت حکمرانی بر چه عواملی اثر می‌گذارد و از چه عواملی اثر می‌پذیرد؟ (چرایی حکمرانی)
مطالعات نشان می‌دهد که کیفیت حکمرانی بر رشد اقتصادی، ثبات اقتصادی، امنیت، رفاه اجتماعی، برابری، توسعه انسانی، بهبود کیفیت مدیریت دولتی، کنترل فساد، افزایش میزان سرمایه‌گذاری خارجی، و... اثر می‌گذارد؛ اما در جواب اینکه چگونه کیفیت حکمرانی سنجیده می‌شود و از چه عواملی تأثیر می‌پذیرد، شاخص‌های حکمرانی خوب مطرح می‌شوند. شاخص‌هایی از قبیل میزان شفافیت، میزان پاسخگویی، کنترل فساد، ثبات سیاسی، میزان مشارکت، حاکمیت قانون و غیره. این شاخص‌ها علاوه بر سنجش کیفیت، کارکرد دیگری نیز دارند و مانند نقشه راهی مشخص می‌کنند برای بهبود حکمرانی چه اهدافی را باید برگزید.

البته نقدهایی برای حکمرانی خوب و شاخص‌های آن وجود دارد؛ برای مثال انتقاد شده، این نظریه مروج میانی فکری اومانیزم و مکتب اقتصادی لیبراسم است. در واقع باید توجه داشت که «خوب و بد» یا «مطلوب و نامطلوب» از مفاهیم «ارزشی» هستند و هنگامی که آنها را درباره

چیزی یا کسی به کار می‌بریم، خواه ناخواه دست به قضاوت و ارزش‌گذاری می‌زنیم. در واقع اگر «خوب» بودن در این نظریه به همان معنای مصطلح عرفی باشد، به ناچار پای مباحث فلسفه اخلاق به میان می‌آید و باید این مبانی متناسب با فلسفه اخلاقی جامعه و ارزش‌های اجتماعی باشد.

حاکمیت قانون، کنترل فساد، شفافیت، پاسخگویی و سایر شاخص‌های حکمرانی خوب، موارد مفیدی برای هر حکمرانی بوده و نشان‌دهنده خطوط کلی برای بهبود کیفیت حکمرانی هستند. برای دستیابی به حد مطلوب در هر یک از شاخص‌ها، در کنار بالابردن قدرت تنظیم‌گری در دولت، به ایجاد نهادهای کارآمد و ظرفیت‌سازی در نهادهای اجتماعی نیاز است.

• چگونه می‌توان در معادلات قدرت تغییر ایجاد کرد و با تعیین قواعد جدید، کیفیت حکمرانی را بالا برد؟ (چگونگی)

در پژوهش‌های فارسی به این موضوع کمتر پرداخته شده است؛ اما سؤال اینجاست که چگونه امکان دارد ذی‌نفعان به شکل داوطلبانه توافق کنند و حاضر شوند قدرت خویش را محدود کرده و تعهدات گسترده‌تری را که به یکدیگر می‌دهند، به شکل قانونی درآورند؟ در پاسخ باید گفت که اولاً، الگوی حکمرانی به ساختارهای نهادی و منابع اقتصادی در دسترس، بستگی دارد و الگوی جهان‌شمول و نسخه واحدی برای همه کشورها وجود ندارد. بنابراین کشورهای مختلف با توجه به شرایط زمینه‌ای خود نیازمند شکل‌دهی و تنظیم روابط حکمرانی هستند. البته این به معنای بومی‌سازی صرف (و گاه اسلامی‌کردن) الگوهای غربی نیست، بلکه باید به ریشه‌های تاریخی و فرهنگی اجتماعی توجه شود و در بخش‌های مختلف حکمرانی، ظرفیت‌سازی لازم صورت پذیرد.

ثانیاً، برای ایجاد تغییر و حرکت به سمت حکمرانی، دو رویکرد کلی مطرح است: تغییر از بالا به پایین و تغییر از پایین به بالا. تغییر از بالا به پایین به مفهوم اجماع نخبگان برای کنترل قدرت در سطح کلان و تفویض مرحله به مرحله آن به مردم با نهادسازی و ظرفیت‌سازی در بدنه پایین جامعه است. در پاسخ به این سؤال که چرا طبقه بالادست ممکن است این کار را انجام دهد، باید گفت که اگر بخواهند اقتدار و پاسخگویی خود را در بلندمدت افزایش دهند، به چنین چیزی رضایت خواهند داد. البته این موضوع همواره با بیم و امیدهایی همراه بوده است. با این حال، تاریخ مثال‌های فراوان از کشورهایی با تصمیمات از بالا به پایین دارد که قواعد، نهادها و فرایندهایی را بهبود بخشیدند و گروه‌های قدرتمند را محدود و مهار کردند تا مسیر توسعه را تسهیل کنند. واقعیت این است که اغلب کشورهای پردرآمد امروزی، حدود دو قرن پیش فقیر بودند و دولت‌های غیرپاسخگویی داشتند. این کشورها رشد اقتصادی را طی دوره‌های طولانی

همراه با رفاه اجتماعی و جلوگیری از خشونت حفظ کردند. این قبیل تغییرات با استفاده از قالب‌های نهادی متفاوت جامه عمل می‌پوشند. برخی کشورها توانستند پاسخگویی درون احزاب سیاسی مسلط را گسترده‌تر کرده یا فضای بحث و مناظره را فقط در قلمرو خاص یا در سطوح اداری محلی باز کنند؛ دیگران انتخابات رقابتی آزاد و عادلانه و ترتیبات مشورتی صنفی گسترده را معرفی کردند و غیره (ویژه‌نامه اندیشه اقتصاد، ۱۳۹۶).

تغییر از پایین به معنای به‌وجود آمدن فشارهای اجتماعی برای تغییر در معادلات قدرت و کنترل طبقه بالادست است. البته در شرایطی که احتمال درگیری بالا رود، امکان گسترده کردن مرزهای ائتلاف که باعث ایجاد ثبات می‌شود، پایین می‌آید. در واقع فشارهای اجتماعی تا مرحله‌ای به بهبود منجر می‌شود که ثبات اجتماعی از بین نرود. در وضعیتی که فشارهای اجتماعی بدون پاسخ بماند و دامنه اعتراض‌ها بالا رود، امکان ایجاد ائتلاف پایین می‌آید و سیستم به سمت اعمال خشونت نامشروع پیش خواهد رفت. در ضمن، در دنیای امروز دامنه این فعل و انفعالات صرفاً به بازیگران داخلی ختم نمی‌شود، بلکه فعالان و عاملان بین‌المللی نیز می‌توانند و به شکل مستقیم و غیرمستقیم وارد عرصه تغییرات شوند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این مقاله کوشید با بررسی پژوهش‌هایی که به زبان فارسی در زمینه حکمرانی صورت گرفته است، نگرش محققان کشور به موضوع را تحلیل کند و صورت‌بندی منظمی از آنها ارائه دهد. مقاله‌ها بر اساس اینکه به چه سؤالی درباره حکمرانی پرداخته‌اند، در سه دسته چپستی، چرایی و چگونگی قرار گرفتند. هر پژوهشگری بر اساس دیدگاه فردی، مسیر متفاوتی را برای طراحی پژوهش خود به کار برده بود، از این رو مجموع تحقیقات از مرکزیت و رویه قابل تحلیل واحدی پیروی نمی‌کردند. در میان پژوهش‌ها، فزونی و غلبه پژوهش‌هایی که به سؤال‌های چرایی و چپستی حکمرانی پرداخته بودند، به چشم می‌خورد که این نوع پژوهش‌ها بیشتر در حوزه نظریه‌آزمایی قرار می‌گیرند و به نظریه‌سازی و ارائه نظریه منجر نمی‌شوند. این در حالی است که ما از نبود الگو و نظریه متناسبی برای خودمان رنج می‌بریم.

از دیدگاه نظری هم نظریه حکمرانی خوب با عنایت به دستاوردهای جهانی‌ای که داشته، به‌عنوان نظریه مسلط در پژوهش‌ها بررسی شده است؛ اما همان‌گونه که اشاره شد، الگوهای مختلفی که از سوی سازمان‌های بین‌المللی برای کشورهای بسیاری تجویز می‌شوند، اغلب به‌دلیل ناهمخوانی با شرایط بومی، تاریخی، فرهنگی و غیره، محکوم به شکست بوده و ناپایدارند. بنابراین ضرورت دارد هر ملتی با توجه به شرایط خودش به تدوین روش توسعه و پیشرفت

کشورش اقدام کند و به‌طور مسلم تا زمانی که ما به الگوی متناسبی با شرایط ایران دست پیدا نکنیم، این مفاهیم نیز گره‌ای از کار ما باز نمی‌کند.

برای اصلاح و بهبود حکمرانی، می‌توان رویکرد تغییر از بالا به پایین یا تغییر از پایین به بالا را اتخاذ کرد. در هر دو رویکرد، اساس چنین تغییری بر چانه‌زنی استوار است. برای رسیدن به این تغییرات مثبت، اول باید انگیزه‌ها و مشوق‌ها تغییر کنند و هزینه‌های مربوط به اقدامات فعالانه یا منفعل مشخص شود. به میزانی که هزینه‌ی انفعال و بی‌عملی بالا رود، می‌توان امید داشت کشورها و بازیگران سیاسی به سمت بهبود قدم بردارند. جدال و کشمکش در عرصه‌ی سیاست‌گذاری باید جای خود را به مذاکره و گفت‌وگو دهد و راه‌های انحصارطلبانه و رانت‌جویانه به حداقل رسد تا تصمیم‌های سیاست‌گذاری، حاصل گفت‌وگو و چانه‌زنی همه‌ی طرف‌های درگیر و ذی‌نفع باشد، نه حاصل قدرت بالادستی یک عضو خاص. البته این رویکردها به‌صورت تعاملی عمل کرده و یکدیگر را تقویت می‌کنند و در واقع با بهره‌گرفتن از مجموعه‌ی این اقدامات، می‌توان امید داشت که به‌طور ملموس حرکت کشورها به سوی بهبود نحوه‌ی حکمرانی تقویت شود.

منابع

- آرایی، و. (۱۳۹۰). نظام پاسخگویی مطلوب در مدیریت دولتی با تأکید بر مدل. *دانش‌ارزیابی*، ۳ (۱۰)، ۸۵-۱۰۵.
- آزادی احمدآبادی، ق. (۱۳۹۲). رویکرد فراتحلیلی: ظرفیت‌ها و خلأها، *کتاب ماه علوم اجتماعی*، ۷۱ (۸)، ۸۲-۸۹.
- ابراهیم‌پور، ح؛ خلیلی، ح. (۱۳۹۰). از حکمرانی خوب تا حکمرانی پایدار، *هشتمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت*. تهران: گروه پژوهشی آریانا، ۲۷ و ۲۸ آذر.
- ابراهیم‌پور، ح؛ روشندل اربطانی، ط. (۱۳۸۷). بررسی جایگاه رسانه ملی در الگوی حکمرانی پایداری در ایران. *نشریه مدیریت دولتی*، ۱ (۱)، ۱۸-۳.
- الوانی، م. (۱۳۸۸). حکمرانی خوب شبکه‌ای از کنشگران جامعه مدنی. *مجله مدیریت توسعه و تحول*، (۱)، ۱-۵.
- امیدیان، م؛ طالقانی، غ؛ محمدی، ف؛ فیروزی، ج؛ یعقوبی، ح. ر؛ خواستار، ح. (۱۳۹۴). تحلیل نقش حکمرانی خوب در ارتقای توسعه انسانی: بررسی بین‌المللی. *نشریه مدیریت دولتی*، ۷ (۳)، ۴۳۶-۴۱۲.

- برادران شرکا، ح؛ ملک‌الساداتی، س. (۱۳۸۷). تأثیر حکمرانی خوب (بر اساس شاخص‌های بانک جهانی) بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب (۲۰۰۵ - ۱۹۹۶). فصلنامه راهبرد، (۴۹)، ۱-۳۵.
- بشیری، ع؛ شقاقی شهری، و. (۱۳۹۰). حکمرانی خوب، فساد و رشد اقتصادی (رویکردی اقتصادی به مقوله حکمرانی خوب). بررسی‌های بازرگانی، (۴۸)، ۶۹-۸۱.
- بلیکی، ن. (۱۳۸۷). طراحی پژوهش‌های اجتماعی. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر نی.
- تصدیقی، ب؛ افشاری، غ. ر. (۱۳۸۳). نظریه حکمرانی خوب: توانمندسازی دولت طرح پژوهشی حکمرانی خوب (۶). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی.
- توفیق، ف. (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی در ایران و چشم‌انداز آینده آن. تهران: مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.
- توکل، م؛ عرفان‌منش، ا. (۱۳۹۳). فراتحلیل کیفی مقالات علمی ناظر بر مسئله فرار مغزها. بررسی مسائل اجتماعی ایران، (۱) ۵، ۴۵-۷۵.
- جاسبی، ج؛ نفری، ن. (۱۳۸۸). طراحی الگوی حکمرانی خوب بر پایه نظریه سیستم‌های باز. فصلنامه علوم مدیریت ایران، (۱۶) ۴، ۸۵-۱۱۷.
- جلالیان، ک؛ پژوهیان، ج. (۱۳۸۸). بررسی اثر مالیات‌های سبز و حکمرانی خوب بر محیط زیست در کشورهای OECD. فصلنامه علوم اقتصادی، (۷) ۲، ۹-۲۵.
- حسین‌خان، م. (۱۳۸۸). حکمرانی خوب و سیاست‌های مبارزه با فساد در کشورهای در حال توسعه. ترجمه شعبان نجف‌پور و محمد جواد حق‌شناس. دانش‌ارزیابی، (۲) ۱، ۲۳۶-۲۷۲.
- خاندوزی، س. ا. (۱۳۸۹). ارزیابی شیوه برنامه‌نویسی توسعه در ایران. فصلنامه برنامه و بودجه، (۱) ۱۵، ۹۹-۱۲۷.
- خلعتبری، ج. (۱۳۸۷). آمار و روش تحقیق. تهران: نشر پردازش.
- خیرخواهان، ج؛ افشاری، غ. ر؛ مهرآرا، م. (۱۳۸۲). نهادهای سیاسی و حکمرانی، طرح پژوهشی حکمرانی خوب (۲). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی.
- خیرخواهان، ج؛ معینی، م. ر. (۱۳۸۳). اصلاحات به کجا می‌رود؟ ده سال دوران گذار: طرح پژوهشی حکمرانی خوب (۷). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی.
- دباغ، س؛ نفری، ن. (۱۳۸۸). تبیین مفهوم خوبی در حکمرانی خوب. نشریه مدیریت دولتی، (۳) ۱، ۳-۱۸.

- دقیقی اصلی، ع. ر.؛ گرای نژاد، غ. ر.؛ آقابگین، س. (۱۳۹۲). اثر حکمرانی خوب بر سطح فساد اقتصادی در کشورهای با سطح توسعه‌یافتگی متوسط. *فرایند مدیریت و توسعه*، ۲۶ (۴)، ۲۳-۳.
- رزمی، م. ج.؛ صدیقی، س. (۱۳۹۱). الزامات تحقق حکمرانی خوب برای دستیابی به توسعه انسانی. *چهارمین همایش ملی اقتصاد. خمینی‌شهر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی‌شهر*.
- رزمی، م. ج.؛ فلاحی، م. ع.؛ صدیقی، س. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر حاکمیت قانون و کنترل فساد بر پایداری در کشورهای صادرکننده نفت، *همایش ملی جهاد اقتصادی (با تأکید بر تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی)*. بابلسر: دانشگاه مازندران.
- رضائیان، م. (۱۳۸۴). واژه‌نامه توصیفی فراتحلیل‌ها. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۵ (۲)، ۱۴۵-۱۴۳.
- ساعی، ع.؛ کبیری، ا.؛ کسرای، م. س.؛ صادقی، ح. (۱۳۹۰). سرمایه اجتماعی و حکمرانی خوب: تحلیل تطبیقی فازی بین کشوری از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۸. *مسائل اجتماعی ایران*، ۲ (۲)، ۹۴-۶۳.
- سالارزهی، ح. ا.؛ ابراهیم‌پور، ح. (۱۳۹۱). بررسی سیر تحول در پارادایم‌های مدیریت دولتی: از پارادایم مدیریت دولتی سنتی تا پارادایم حکمرانی خوب. *نشریه مدیریت دولتی*، ۴ (۹)، ۶۲-۴۳.
- سینایی، و. (۱۳۹۲). حکمرانی خوب؛ بازگشت دوستی در عرصه نهادی به سیاست در دنیای معاصر. *همایش حکمرانی، سیاست و دوستی، تهران: خانه اندیشمندان علوم انسانی*، ۲۶ اردیبهشت.
- شریف‌زاده، ف.؛ قلی‌پور، ر. ا. (۱۳۸۲). حکمرانی خوب و نقش دولت. *فرهنگ مدیریت*، ۱ (۴)، ۹۳-۱۰۹.
- شیروانی، ع. ر.؛ رجبی فرجاد، ح. (۱۳۹۰). حکمرانی خوب با تأکید بر سازمان‌های غیردولتی (NGO). *فصلنامه رسالت مدیریت دولتی*، ۲ (۳)، ۳۷-۲۹.
- صالحی امین، م. ا.؛ خیرخواهان، ج.؛ افشاری، غ. ر. (۱۳۸۸). *اصلاح نهادهای عمومی و تقویت حکمرانی: راهبرد اصلی، طرح پژوهشی حکمرانی خوب (۴)*. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی.
- طاهری عطار، غ. (۱۳۹۲). طراحی و تبیین الگوی ملت‌سازی پایدار. *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۲ (۷)، ۶۷-۳۳.
- عبادی، ن.؛ قلی‌پور، آ. (۱۳۹۲). شناسایی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری شبکه‌های سیاسی در جهت حکمرانی خوب. *فصلنامه علوم مدیریت ایران*، ۸ (۳۰)، ۲۶-۱.
- فاضلی، م.؛ جلیلی کناری، م. (۱۳۹۱). تعیین سطح فساد: بررسی تطبیقی اثر کیفیت حاکمیت و حکمرانی خوب. *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، ۲ (۵)، ۴۰-۷.

قلی‌پور، ح. ا.؛ مهرآرا، م. (۱۳۸۲). حکمرانی خوب در ادبیات مدیریت. طرح پژوهشی حکمرانی خوب (۳). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی - دفتر بررسی‌های اقتصادی.

قودجانی، ا.؛ رئیس جعفری، ر.؛ نصیری اقدم، ع. (۱۳۹۱). راهبردهای توسعه: تلفیق حکمرانی و رشد اقتصادی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات اقتصادی.

کمیحانی، ا. و سلاطین، پ. (۱۳۸۹). بررسی تأثیر کیفیت حکمرانی بر رشد اقتصادی در ایران و کشورهای منتخب همسایه (ترکیه و پاکستان)، فصلنامه مدیریت، ۷ (۲۰)، ۲۷-۴۱.

کمیحانی، ا.؛ سلاطین، پ. (۱۳۸۷). تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب OPEC و OECD. فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی، ۲ (۲)، ۱-۲۴.

مخبر، ع.؛ مهرآرا، و. (۱۳۸۲). حکمرانی و مبارزه با فساد، طرح پژوهشی حکمرانی خوب (۱). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی.

معمارزاده، غ. ر.؛ جاسبی، ج.؛ نفری، ن. (۱۳۸۹). حکمرانی خوب: اکولوژی متعادل. آینده‌پژوهی مدیریت، ۲۱ (۱)، ۲۱-۴۵.

مکنون، ر.؛ سلیمی، ج. (۱۳۹۴). الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت مبنایی برای حکمرانی پایدار. چهارمین کنفرانس الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت، پیشرفت ایران، گذشته، حال و آینده. تهران: مرکز الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت.

مکنون، ر.؛ سلیمی، ج.؛ بهرامی، م. (۱۳۹۳). فراتحلیلی بر آسیب‌شناسی برنامه‌های توسعه در ایران. راهبرد اقتصادی، ۳ (۱۰)، ۱۶۷-۱۳۷.

مهدوی عادل، م. ح.؛ حسین‌زاده بحرینی، م. ح.؛ جوادی، ا. (۱۳۸۷). تأثیر حکمرانی خوب بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای با درآمد متوسط. مجله دانش و توسعه، ۱۵ (۲۴)، ۸۸-۱۰۶.

مهرگان، ن.؛ مبارک، ا.؛ علیزاده، ف. (۱۳۸۸). بررسی تأثیرات شاخص‌های حکمرانی خوب و شاخص‌های فساد بر رشد اقتصادی در کشورهای اسلامی. دانش‌آزایی، ۱ (۲)، ۱۶۹-۱۳۵.

نادری، م. م. (۱۳۹۰). حکمرانی خوب؛ معرفی و نقد اجمالی. اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، ۱ (۱)، ۹۳-۶۹.

ناظمی اردکانی، م. (۱۳۹۱). حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی. فصلنامه راهبرد یاس، ۳۱ (۳)، ۶۳-۸۸.

نویخت م. ب.؛ غلامی‌نتاج، س. (۱۳۹۰). کارکردهای الگو توسعه. فصلنامه راهبرد، ۲۰ (۶۱)، ۲۳۱-۲۱۳.

نیکونستی، ع. (۱۳۹۰). حکمرانی و توسعه: گذشته، حال، آینده. فصلنامه علمی پژوهشی برنامه و بودجه، ۱۶(۴)، ۱۵۴-۱۲۹.

هداوند، م. (۱۳۸۴). حکمرانی خوب، توسعه و حقوق بشر. نشریه حقوق اساسی، (۴)، ۸۶-۵۱.

ویژه‌نامه اندیشه اقتصاد (۱۳۹۶). داستان حکمرانی؛ نظریه‌پردازان حکمرانی خوب چه می‌گویند؟ هفته‌نامه تجارت فردا، تهران، قابل دسترسی از <http://www.tejaratefarda.com>

یزدانی زازرانی، م. ح. ر. (۱۳۹۱). بررسی رابطه مفهومی و تأثیر حکمرانی بر سیاستگذاری عمومی. فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱(۴)، ۱۴۲-۱۰۹.

References

- Alvani, M. (2009). Good Governance: A Network of Civil Society Interactors. *Quarterly Journal of Development Evolution Management*, (1), 1-5. (in Persian)
- Araei, V. (2011). Sufficient accountability system in Public Administration with emphasis on good governance model. *Journal of Evaluation knowledge*, 3(10), 85-105. (in Persian)
- Azadi Ahamd Abadi, G. (2013), Meta-analysis approach: Capacities and Gaps. *Soical science*, 71(8), 82-89. (in Persian)
- Baradaran Shoraka, H. & Malek al Sadati, S. (2008). Effects of good governance on economic growth (According to World Bank indicators) in the selected countries (from 1996 to 2005). *Rahbord*, (49), 1- 35. (in Persian)
- Bashiri, A. & Shaghghi Shahri, V. (2011). Good Governance, Corruption and Economic Growth (Economic Approach to Good Governance). *Bimonthly Journal of Commercial Surveys*, (48), 69- 81. (in Persian)
- Blaikie, N. (2007). *Designing Social Research: The Logic of Anticipation*. (Trans. by Chavoshian, H.). Tehran: Nashr-e Ney. (in Persian)
- Dabagh, S. & Nafari, N. (2009). Explaining the concept of good governance. *Quarterly Journal of Public Administration*, 1(3), 3-18. (in Persian)
- Daghighi Asli, A. R. & Geraeinejad, Gh. & Aghabeigian, S. (2013). The Effect of Good Governance on Economic Corruption in Medium Developing Countries. *Quarterly Journal of Management and Development Process*, 26(4), 23-3. (in Persian)
- Dixit, A. (2009). Governance Institutions and Economic Activity. *American Economic Review*, 99(1), 5-24.

- Ebadi, N. & Gholi Pour, A. (2013). Identifying determinants affecting the formation of political networks. *Quarterly Journal of management sciences*, 8(30): 1-26. (in Persian)
- Ebrahimipour, H. & Khalili, H. (2011). From good governance to sustainable governance. *The 8th International conference on management*, Tehran, Iran. (in Persian)
- Ebrahimipour, H. & Roshandel Arbatani, T. (2009). Explaining the Role of the National Media (IRIB) in Sustainability Governance Model in Iran. *The journal of Public Administration*, 1(1), 3-18. (in Persian)
- Fazeli, M. & Jalili Kenari, M. (2012). Determining the level of corruption: A Comparative study of affect of Regulatory Quality on good governance. *Quarterly Journal of Social-cultural strategy*, 2(5), 7- 40. (in Persian)
- Ghodjani, A. & Reyis Jafari, R. & Nasiri Aghdam, A. (2012). *Development Strategies: Combining Governance and Economic Growth, Good Governance Research Project*. Tehran, Department of Economic Researches, Islamic Parliament Research Center. (in Persian)
- Gholi Pour, H. & Mehrara, M. (2003). *Good Governance in Management Literature, Good Governance Research Project*, (3). Tehran, Department of Economic Researches, Islamic Parliament Research Center. (in Persian)
- Hadavand, M. (2005). Good Governance, Development and Human Rights. *Bimothly Journal of Basic Rights*, (4), 51- 86. (in Persian)
- Hossein Khan, M. (2009). Good Governance and Anti-Corruption Policies in Developing Countries (Najfpour, sh. & Haghshenas, M.J. translator). *Quarterly journal of Knowledge Evaluation*, 1(2), 236- 272. (in Persian)
- Jalalian, K. & Pajoyan, J. (2009). The Relationship between Government Policies on Environment, Expenditure and Good Governance. *Quarterly journal of Economic sciences*, 2(7), 9-25. (in Persian)
- Jasbi, J. & Nafari, N. (2009). Designing A Good Governance Model Based On Open Systems Theory. *Quarterly journal of Iranian management sciences*, 4(16), 85- 117. (in Persian)
- Kaufmann, D. K. (2010). *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*. World Bank.
- Khalatbari, J. (2008). *Statistics and research method*. Tehran, Pardazesh press. (in Persian)
- Khandoozi, S. E. (2010). Assessment of Development Planning Method in Iran. *Quarterly Journal of Planning and Budgeting*, 15(1), 99-127. (in Persian)

- Kheirkhahan, J. & Afshari, Gh. & Mehrara, M. (2003). *Political institutions and governance, Good Governance Research Project, (7)*. Tehran, Department of Economic Researches, Islamic Parliament Research Center. (in Persian)
- Kheirkhahan, J. & Moeni, M. R. (2004). Whiter Reform? *Ten Years of the Transition, Good Governance Research Project, (7)*. Tehran, Department of Economic Researches, Islamic Parliament Research Center. (in Persian)
- Komijani, A. & Salatin, P. (2008). The Effect of Good Governance on Economic Growth in Selected OPEC and OECD Countries. *Quarterly Journal of Economical Modeling, 2(2)*, 1- 24. (in Persian)
- Komijani, A. & Salatin, P. (2010). The Effect of Governance on Economic Growth in Iran and Selected Neighboring Countries (Turkey and Pakistan). *Quarterly Journal of Industrial Strategic Management, 7(20)*, 27- 41. (in Persian)
- Mahdavi Adeli, M. H. & Hosseinzadeh Bahreini, M. H. & Javadi, A. (2008). Effect of good governance on attracting foreign direct investment in middle-income countries. *Quarterly Journal of Knowledge and Development, 15(24)*, 88-106. (in Persian)
- Maknoon, R. & Salimi, J. & Bahrami, M. (2014). A Meta-analysis of Iranian Development Plans' Pathologies. *Quarterly Journal of Rahbord Eghtesadi, (10)*, 137- 167. (in Persian)
- Maknoon, R. & Salimi, J. (2015). The Islamic-Iranian model of progress as pillar for sustainable governance, *The 4th Conference of Iranian-Islamic Model of progress. (in Persian)*
- Mehrgan, N. & Mobarak, A. & Alizadeh, F. (2009). Investigating the Effects of Good Governance Indicators and Corruption Indicators on the Economic Growth of Islamic Countries. *Quarterly journal of Knowledge Evaluation, 1(2)*, 135- 169. (in Persian)
- Memarzadeh, Gh. & Jasbi, J. & Nafari, N. (2010). Good Governance: Equilibrated Ecology. *Quarterly Journal of Economical Modeling, 2(2)*, 1-24. (in Persian)
- Mokhber, A. & Mehrara, V. (2003). *Governance and Anti-Corruption activities: Good Governance Research Project (1)*. Department of Economic Researches, Islamic Parliament Research Center, Tehran. (in Persian)
- Naderi, M. M. (2011). Good Governance; Introduction and Brief Criticism. *Bimonthly journal of Islam and Management Research, 1 (1)*, 69- 93. (in Persian)
- Nazemi Ardakani, M. (2012). Good Governance with Islamic Approach. *Quarterly journal of Rahbord Yaas, (31)*, 63-88. (in Persian)

- Nikou Nesbati, A. (2011). The Governance and Development: Past, Present, Future. *Quarterly Journal of Planning and Budgeting*, 16(4), 129-154. (in Persian)
- Nobakht, M. B. & Gholami nataj, S. (2011). The Functions of Development Model. *Quarterly journal of Rahbord*, (61), 213- 231. (in Persian)
- Omidian, M. & Taleghani, Gh. & Mohammadi, F. & Firouzi, J. & Yaghobi, H.R. & Khastar, H. (2015). The Role of Good Governance in the Promotion of Human Development: an international Study. *Journal of Public Administration*, 7(3), 413-436. (in Persian)
- Razmi, M. J. & Fallahi, M. A. & Sedighi, S. (2012). Investigating the Effect of the Rule of Law and Control of Corruption on Sustainability in Oil Exporting Countries. National Conference on Economic Jihad (with an emphasis on national production, support for labor and capital of Iran). *The 4th National Economic Conference*. The University of Mazandaran, Babolsar, Iran. (in Persian)
- Razmi, M. J. & Sedighi, S. (2012). Requirements for Good Governance to Achieve Human Development. *The 4th National Economic Conference*, the Azad Islamic university of Khomeynishahr. (in Persian)
- Rezaeian, M. (2005). Descriptive glossary of Meta-analyzes. *Iranian Journal of Medical Education*, 5(2), 3-18. (in Persian)
- Saei, A. & Kabiri, A. & Kasrayi, M. S. & Sadeghi, H. (2011). Social capital and good governance; A fuzzy comparative analysis between countries from 2000 to 2008. *Iranian Journal of Social Problems*, 2(2), 63- 94. (in Persian)
- Salarzehi, H.A. & Ebrahimpour, H. (2012). Paradigms of Public Administration: From Traditional Public Administration to Good Governance. *Journal of Public Administration*, 4(9), 43-62. (in Persian)
- Salehi Amin, M. & Kheir Khahan, J. & Afshari, Gh. (2009). *Reforming Public Institutions and Strengthening Governance: A Key Strategy, Good Governance Research Project*, (4). Tehran, Department of Economic Researches, Islamic Parliament Research Center. (in Persian)
- Sharifzadeh, F. & Gholipour, R. (2003). Good Governance and Government Role. *Quarterly Journal of Management Culture*, 1(4), 93-109. (in Persian)
- Shirvani, A. & Rajabi Farjad, H. (2011). Good governance with an emphasis on NGOs. *Quarterly Journal of Public Administration Mission*, 2(3), 29- 37. (in Persian)
- Sinayi, V. (2013). Good Governance; The Return of Institutional Friendship to Politics in the Contemporary World. *The Governance, politic and Friendship Conference*, Tehran. (in Persian)

- Special issue on economic thinking (2017). The Governance story: what theorists says about good governance? Tejarat-e-Farda weekly Journal, Tehran. Avaiabble at: <http://www.tejaratefarda.com> (in Prsian)
- Taheri Attar, Gh. (2013). Design and explain the pattern of sustainable nation-development. *Quarterly Journal of Strategic Research of Politics*, 2(7), 33-67. (in Persian)
- Tasdighi, B. & Afshari, Gh. R. (2004). *Good Governance theory: Government Empowerment, Good Governance Research Project (6)*. Tehran, Department of Economic Researches, Islamic Parliament Research Center. (in Persian)
- Tavakol, M. & Erfan Manesh, I. (2014). Qualitative Meta Analysis of Scientific Research Relating to the Issue of Brain Drain. *Quarterly Journal of Iranian Journal of Social Problems*, 5(1), 45-75. (in Persian)
- Tofigh, F. (2006). *Planning In Iran And Its Future Prospects*. Tehran, Institute for Management and Planning studies press. (in Persian)
- Yazdani Zazrani, M. R. (2012). Conceptual Relationship and the Impact of Governance on Public Policy. *Quarterly Journal of International Relations research*, 1(4), 109- 142. (in Persian)